

ÉGTÁJ

PETKOVICS KÁLMÁN

VÉLEMÉNYEK ERDEJÉBEN (III.)

AZ ÖNIGAZGATÁS KAPUJÁBAN

Az öniszervezés tárgykörét a 2. táblázaton A betű jelöli. Az A betűt a negyedik helyen látjuk. Százhetvenhét adat rejlik mögötte. A statisztikai minta tizenöt százaléka. Sok? Kevés? A betűvel jelöltük, s mi tagadás: az érdeklődés intenzitását mutató táblázat élére kívántuk. Nem került oda. Mégsem tagadhatjuk, hogy az öniszervezés fogalma a jugoszláviai magyarok politikai gondolkodásában mély gyökeret eresztett. Nemcsak jót mondanak róla. Gyakorlati vonatkozásait kemény — s néha alaptalan — bírálatok érik, azonban a szavak összességükben a jobbítás, a tökéletesítés szándékát sugározzák.

Az egész témakör iránti érdeklődés jellegzetességeit az 5. táblázat mutatja. Összevetve a minta adatainak elosztását a témakör statisztikai képével, kitérünk: a munkások és a szellemi foglalkozású dolgozók az átlagosnál intenzívebben (főleg a munkások) érdeklődnek az öniszervezés iránt, míg a diákok, háztartásbeliek és különösen a földművesek »kíváncsisága« enyhe és esetleges. A földművesek állnak legtávolabb a társadalom öniszervezési szerkezetétől.

5. TÁBLÁZAT

Tevékenység szerint	A minta adatai	A témakör adatai		
		Megoszlás	Több	Kevesebb
MUNKÁS	39,1	49,5	10,4	
FÖLDMŰVES	13,3	6,7		6,6
DIÁK	10,9	9,5		1,4
HÁZTARTÁSBELI	26,2	19,6		6,6
HIVATALNOK	10,5	14,7	4,2	
ÖSSZESEN	100,0	100,0	14,6	14,6

A vonatkozó adatok, tartalmuk szerint két csoportra oszthatók: a munkaszervezetek belső életét (öniszervezés a gyárfalakon belül) és a társadalmi öniszervezés (gyárfalakon kívül) különböző vetületeit érintőkre. A csoportosítást a módszer igényli. A valóságban nehezebb lenne elválasztani az érdeklődés területeit, hiszen az öniszervezési viszonyok szövevénye túlterjed a gyárfalakon. Az első adatsorozatban a munkaszervezetek életére,

belső ügyeire, problémáira, az öngazgatási szervek gyakorlatára, munkamódszerére, az öngazgatási jogkörökre, jövedelemforrásokra, a jövedelem elosztására vonatkozó tartalmak kerültek. A második csoportba a község tágabb értelmű öngazgatási szerkezetét érintő adatokat vontuk össze. Az alábbi táblázat a fentiek szerint csoportosított adatok elosztását mutatja:

6. TÁBLÁZAT

Tevékenység szerint	A témakör adatainak elosztása		
	Gyárfalakon belül	Gyárfalakon kívül	Összesen
MUNKÁS	71,6	28,4	100
FÖLDMŰVES	8,3	91,7	100
DIÁK	42,2	57,8	100
HÁZTARTÁSBELI	33,3	66,7	100
HIVATALNOK	65,4	34,6	100

A munkások és a szellemi foglalkozású dolgozók (értelmiségiek, tisztviselők, műszaki értelmiségiek) figyelme a munkaszervezetekben zajló folyamatokra összpontosul: a háztartásbeliek, diákok, de különösen a földművesek az öngazgatási viszonyok tágabb területeit (határterületeit, a helyi közösségek gyakorlatát) érintik, ahol e társadalmi csoport jelentős hányada érintkezik (vagy hiányolja az érintkezést) az öngazgatás gyakorlatával. A mennyiségi eltérések mögött rejlik minőségi különbségeket: önmunkás és ötföldműves véletlenszerűen kiemelt kérdések összevetésével kívánjuk érzékeltetni.

Munkások: 1. »Van-e olyan vállalat, ahol az újonnan választott munkástanács tagok számára előadásokat tartanak, mielőtt szavazni engedik őket, hogy érvényes határozatokat hozzanak?« (HORGOS) 2. »Milyen esetekben váltja fel a kényszerigazgatás az öngazgatást: csak gazdasági okokból, vagy más miatt is lehet? Például, túl kevesen élnek jogaikkal, s amiatt akadozik az öngazgatás, a vezetőség pedig azt csinál, amit akar?« (SZABADKA) 3. »Tudják-e, hogy vannak vállalatok, ahol a munkástanács tagok szava majdnem nulla? És a munkások mégis hallgatnak, mert féltik a munkahelyüket.« (SZABADKA) 4. »Az üzemekben az a szokás, hogy ha döntenek valamiről és jól sikerült, az a vezetők érdeme. Ha nem sikerül, a munkástanács a hibás. A munkások pedig rosszul vannak informálva és nem elég körültekintőek, ezért leginkább ők isszák meg minden rosszul sikerült döntésnek a levét.« (ADA) 5. »Ha az ember elmegy a munkástanács ülésére, annyi idegen szót hall, hogy azt egy közönséges ember nemigen bírja megemészteni. Nem lehetne egyszerűbb szavakkal, meg egyszerűbb számokkal dobálózni?« (SZABADKA)

Földművesek: 1. »Az én falumban már nem jár a nép a helyi közösség gyűléseire, mert hiába mennének oda, ha előre meg van szavazva minden, s azt előadják nekünk, ha tetszik, ha nem.« (TÓBA) 2. »A helyi közösségben tartott gyűléseken kész tényeket tárnak a polgárok elé. A tényeket a község házáról hozzák, pedig azokat a polgároknak kellene megállapítaniuk és aztán közös határozatokat hozni.« (FELSŐHEGY) 3. »Sokféle járulékot megszavaztunk már. Van-e mód arra, hogy megtudjuk: helyesen használták-e fel a befolyt pénzt?« (TOPOLYA) 4. »A bezdáni helyi közösségben megcsinálták a járdát, de nincs benne cement, mert az illető, aki vezeti az építést, kifelejtí a keverőből, és most van olyan utca, ahol törpeharcsát rakhatnak a gödrökbe, az soha ki nem pusztulna. Szavazás ide, szavazás oda, a gödrök megmaradnak.« (BEZDÁN) 5. »Nálunk a helyi járulékok bevezetése aláírással gyűjtésével történt. Demokratikusnak tekinthető-e öngazgatási rendszerünkben az ilyen eljárás? Félő, hogy ez a mód nem a nép akarata szerint való.« (ZENTA)

A földművesek gondolatmenete kacskaringósabb, az előadás színesebb, de leginkább a kívülálló szemével nézik, s látják az ügyeket. Ezzel szem-

ben a munkások belülről vizsgálják, belülről bírálják a rendszert és fogyasztékosságait. Majdnem minden bírálatban fellelhető az indítvány: érthető nyelven kell beszélni, a döntések lényegét előzőleg megismertetni, tanítani a munkástanács tagokat, mielőtt szavazni engedik őket... A földművesek kérdéseiben alig van indítvány: a helyi közösségben többnyire az államat érzik, mely láthatatlan csápjaival egyengeti dolgait, de nem érdemes vele társalogni, mert «előre meg van szavazva minden.»

Az adatokat, a tartalmak jellege szerint három részre bontottuk: bíráló, érdeklődő és indítványozó jellegűekre. Az alábbi táblázat tevékenységi kategóriák szerint mutatja, kik s hogyan viszonyulnak érdeklődésük tárgyához. Az adatcsoportok lépcsői a tettkezség fokait jelölik: az érdeklődő jellegű szövegekben legkevesebb a cselekvő szándék, ez a számoszlop a legpasszívabb, az indítvány rovata pedig a legaktívabb viszonyulások részesedését és megoszlását tárja elénk:

7. TÁBLÁZAT

Tevékenység szerint	A viszonyulások jellege szerint		
	Érdeklődés	Bírálat	Indítvány
MUNKÁS	50,4	30,7	18,9
FÖLDMŰVES	50,0	41,7	8,3
DIÁK	70,8	23,4	5,8
HÁZTARTÁSBELI	70,6	20,6	8,8
HIVATALNOK	54,4	11,5	34,1

Az első számoszlopról leolvasható, hogy minden csoport nagyobbik fele érdeklődő módon viszonyul az öngazgatás kérdéseihöz: a diákok és a háztartásbeliek, akik koruknál, illetve a munkamegosztás rendszerében elfoglalt helyüknél fogva legtávolabb állnak az anyagi termelés szférájától — az öngazgatási viszonyok legfejlettebb tartományától —, szembeütközően passzívabbak a többi csoportnál. Mintha a kritika (középső számoszlop) leginkább a földművesek kenyere lenne! Az adat értékelésénél feltétlenül figyelembe kell venni a minőségi eltéréseket: azt, hogy a földművesek kérdései az esetek nagy többségében az öngazgatás határterületeit érintik (helyi közösségeket), ahol a legkedvezőbb körülmények között is államhatalmi (etatista) viszonyulások keverednek az öngazgatással, és ehhez is kívülről kötődnek. Más természetű a munkások bírálatja: belső akadályok, fonákosságok felé irányul a kritika éle, még akkor is, ha rossz alternatíva helyett még rosszabbat, vagy semmit sem kínál.

Az indítványt tartalmazó szövegek számképen kidomborodnak a külső és belső kötődés közötti eltérések: majd minden ötödik munkás és minden harmadik szellemi foglalkozású dolgozó javasol. A belső kötődések rendszere cselekvőbb viszonyulásokat hordoz: a szellemi foglalkozásúak viszonylag több javaslatot (és sokkal kevesebb bírálatot!) adtak, mint a munkások, ami alighanem azzal magyarázható, hogy kevésbé érzik az öngazgatás gyakorlati fogyatékoságainak, fejletlenségének árnyoldalait, másrészt az öngazgatás mint meghatározó jellegű, alapvető társadalmi viszony sok vonatkozásban és környezetben, jórészt elvonatkoztatott elméleti kategóriákban él, amelyekért a mindennapi életben kemény küzdelmek folynak. És még valamit. Maga a gyakorlat, de különösen a gyakorlat fejlesztése napról napra több és több tudást, magasabb képzettséget, szakértelmet igényel: a beszámolókat sem lehet a végtelenségig egyszerűsíteni!

Hatalmas eszmei, politikai, társadalmi küzdőtér ez! Ha jobban körülnézünk rajta, találunk tagadó szándékot, torz, elfogadhatatlan reakciós nézeteket is: »Lehet ilyen nagy demokráciát adni az embernek a szocializmusban? Rábízunk az emberek lelkiismeretére egész gyárakat, aztán beszélgetünk kiskirálykodásokról, önkényről, bürokráciáról, tudatlanságról? Ki ezért a bűnös?« (Munkás, TEMERIN) Kiskirálykodás, önkény, bürokrácia? Van. Tudatlanságból sincs hiány. De honnan? a »túlzott« demokrácia

termékei? Az »erős kéz« hívei halkán, de folyamatosan ígéretlik a tisztogatást, mintha már elfelejtettük volna, hogyan söpörtek a söprével, mikor még a kezükben volt. Nem a kiskirálykodást, nem a tudatlanságot söpörték el, hanem a demokráciát.

Az adatszolgáltatók többsége a demokrácia tágitásában a negatív jelenségek felszámolásának lehetőségét látja: »A kiskirálykodás nem az öngazgatási elvek tagadása-e? Sokkal elvszerűbb lenne a kényszerigazgatás helyett a munkástanács illetékességét átmuházni az egész munkaközösségre.« (Értelmiségi, HORGOS) »A demokratikus öngazgatás szép elgondolás, csak mi, munkás emberek nem mindig tudunk vele élni. Úgy érzem, valahol kényetlen. A párt és a szakszervezet néha tétlenségre van ítélve és nem tud kellő magyarázattal szolgálni, hogy tisztábban lássuk a dolgokat.« (Munkás, JÁZOVÓ) »Az öngazgatás csak úgy fejlődhet, ha nem a párt községi bizottságában intézik el a vállalat minden ügyét.« (Értelmiségi, ZENTA) »Az öngazgatás kétségtelenül a munkásság legnagyobb vívmánya. De az egyszerű dolgozónak még nincs elég betekintése az ügyekbe. Jó lenne egy országos szervezetet csinálni, amely tájékoztatná az öngazgatókat arról, hogy mit érdemes termelni.« (Munkás, BÁCSSZŐLŐS)

Az adatszolgáltatók zöme a demokrácia bővítését akarja. Még a kényszerigazgatás vonatkozásában is. Demokráciát a községi centralizmussal szemben (mert nemcsak Zentán intéznek túl sok ügyet a községi pártbizottságban: a szabadkai »négyesfogat« hétfői találkairól az egész város suttogott), a bürokratikus rejtélyesség ellen, mely ugyan vonzza a pletykás alkatú »jólértesült« nyárspolgár figyelmét, de tágabb körben csak a tétlenség magjait hintegeti, mert »minek törje magát az ember, ha máshol döntenek«. A munkások ösztönösen érzik, hogy »valahol kénytelen« a dolog, s átfogóbb tájékoztatást követelnek: bele akarnak látni az ügyekbe. Az öngazgatás gyakorlatának egyik fő problémája ez.

A községi esetében még nagyobb véleményoszóródás tapasztalható: a figyelem középpontjában maga a képviselő-testület, vele szemben az igények. »Ellenőrizze a községi szkupstina a vállalatok beruházási költségeit.« (Munkás, TORNYOS) »Mi egyes dolgokat elfogadunk s csak később halljuk, hogy a községi szkupstina mást határozott. Mindig úgy van, ahogy ők akarják!« (Földműves, KUPUSZINA) »Meggzavartuk a helyi járulékot a járdára, mert úgy volt, hogy a község is belesegít. De nem járult hozzá.« (Földműves, DOROSZLÓ) Leginkább »felsőbb fórumnak«, »államnak« vélik a községi szkupstinát, aminek okai jelentős mértékben e testületek viselkedésében rejlenek.

Jellemző ez a helyi közösségekre is, ahol a tisztviselők szintén hajlamosak megfeledkezni arról, hogy ők a közösség szolgálatára, s nem a közhatalom gyakorlására hivatottak. »A helyi közösség vezetősége nem ér semmit. Azokat a flegma alakokat le kellene cserélni és szegényebb, iskolázott vezetőket odatenni, olyanokat, akik törődnek dolgainkkal és nem mindig kávéznak és újságot olvasnak.« (Diák, FEKETICS) A helyi közösség tanácsa rendszerint a régi községházán székel. Ahol hajdanában öregbíró pipázott, s jegyző rendelkezett...

A közvetlen és a közvetett öngazgatási döntés viszonylatában sok az ellentétes vélemény. »Falunk kulturális életében csak a megválasztott személyek szava döntőképes, vagy az egész falué. Szerintem az egész falué.« (Háztartásbeli, TÓBA) »Miert választják az iskolák igazgatóit azok is, akik sem az iskola problémáit, sem a pályázó munkáját nem ismerik, akik a »síri savet« tagjai? Ha az ilyen személyek nem szavaznának, ma nagyon sok iskolának megfelelőbb igazgatója lenne.« (Hivatalnok, SZABADKA)

Tágitani a döntésre hivatottak körét — mondja tóbai levél. Zsugorítani — sugalmazza a szabadkai.

Ellentmondások...

Ezeken át mozognak előre és ezeken akadoznak a dolgok.

Összehasonlítva a képviselő munkájára vonatkozó véleményeket az öngazgatás tárgykörébe soroltakkal megállapíthatjuk: az utóbbiak konkrétabbak, több javaslatot, indítványt tartalmaznak, a bírálatok pedig keményebbek, élesebbek. Különösen a gyárfalakon belül, ahol a személyi jövedelem elosztásának problémái állnak az érdeklődés előterében. Elsősorban munkások, mégpedig a képzettségi létra alacsonyabb fokain álló fizikai munkások érintik, akik a kérdést társadalmi helyzetük szemszögéből figyelve, a szociális különbségek oldaláról közelítik meg.

»Milyen mércét tartanak szem előtt az anyagi javak elosztásakor munkaszervezeteinkben és miért kaphat az igazgató négy munkásával fölérő fizetést? Eleget kell tenni az *igényeinek*? Vagy mert nyolc évvel tovább nyomta az iskolapadot?« (Munkás, SZABADKA) Ez a gondolatmenet, árnyalati eltérésekkel, javaslatok alakjában is gyakran ismétlődik. »Ne százalékban, hanem egyformán, dinárban emeljék a kereseteket. Ha százalékban emelik, akkor az igazgatónak a nagy fizetés mellett még nagyobb lesz. Már most is ötször többet kap, mint a munkás.« (Munkás, SZABADKA)

Marx a gothai program kritikájában kifejtette, hogy a termelési eszközök magántulajdonának megszüntetése még nem jelent teljes társadalmi egyenlőséget, tehát a kommunizmus első fokán (átmeneti korszak) szükség van a munka szerinti elosztásra, ami pedig csak a polgári értelemben vett egyenlőség követelményeit elégíti ki. Szó szerint: »A munkát, hogy mértékül szolgálhasson, terjedelme vagy intenzitása szerint kell meghatározni, különben nem lenne mértékegység. Az ilyen egyenlő jog egyenlőtlen munkáért — egyenlőtlen jog... Az egyenlő jog itt még mindig polgári jog...«

Marx folytatja: »... egyenlő munkateljesítmény, s ennek alapján a társadalmi fogyasztási alapból való egyenlő részesedés mellett, az egyik a valóságban többet kap, mint a másik. Hogy mindezeket a visszasságokat elkerülhessük, a jognak nem egyenlőnek, hanem egyenlőtlennek kellene lennie.« Csakhogy a visszasságok még ezen a fokon elkerülhetetlenek: a kommunista társadalom felső fokán valósulhat meg a »mindenkinek szükségletei szerint« elve. A teljes uniformizált egyformaság irreális eszme: az egyének képességei, adottságai természetből fogva különbözőek, az eltérő adottságok, készségek, törekvések, érdeklődések, szorgalmak kaptafásítása az egyéniség kibontakozását gátolná, a fejlődés serkentő elemei, a haladás akadályává válnának.

Ha a vizsgált vélemények tükrében figyeljük a valóságot, ajánlatos visszatérni a gondolatmenet elejére. »A munkát, hogy mértékül szolgálhasson, terjedelme vagy intenzitása szerint meg kell határozni, különben nem lenne mértékegység.« Esetünkben a terjedelem és intenzitás mértékén túl figyelembe kell venni a *munka hasznosságát, jövedelmezőségét*. Sikertől-e társult munka alapszervezeteiben kialakítani ezt a mértékegységet? És mennyire? Alapkérdés (amihez sok egyéb kapcsolódik) és egy sereg nézeteltérés forrása. E mértékegységek nem mindig hitelesek és ebből szélsőséges, irreális, vagy érdekellentétekre épült visszás szemléletek származnak.

Első helyen említjük a szociális különbségek nézőpontja felől érkezőket, amelyek az általános politikai helyzet és a társadalmi viszonyok alakulásának ellentmondásosabb időszakában visszahatnak a mértékegységre: a munkák, a teljesítmények közötti különbségek helyett a *jövedelmek közötti eltérések* kerülnek az érdeklődés, jobban mondva a vita középpontjába. A legnagyobb és a legkisebb személyi jövedelmek összehasonlításánál az adatszolgáltatók rendszerint az igazgató fizetésére hivatkoznak. Mérnökök, szakemberek keresetéről úgyszólván említés sem esett. Az igazgatók eltűnődhetnek azon, hogy a munkások általában keveset tudnak munkájuk követelményeiről, működésük eredményességéről, nem beszélve szorgalmukról, rátermettségükről, érdemeikről, képzettségükről.

Az igazgató, a gazdasági és technológiai irányítás piramisának csúcsáról, »jobban látszik« még akkor is, ha történetesen az adott munkaszervezetben mások nagyobb jövedelmet valósítanak meg. Továbbá az elosztás társadalmi vonatkozású problémáival közvetlenül leginkább reprezentatív alkalmakkor találkozunk: évi közgyűléseken, ahol az ünnepélyes külsőségek a jó modor egyezményes korlátrendszerébe terelik a szenvedélyeket, szalonképesítik az őszinteséget. Ennek egyik származékos következménye az igazgatók részéről gyakorta tapasztalt közömbösség: szokványos kézlegyintés a munkájukra vonatkozó tájékoztatás helyett, mert a közönséges halandók úgysem értenek hozzá».

De a személyi jövedelem elosztása körül társadalmi szempontból korántsem az igazgató fizetése a legnagyobb probléma. Akiik szót emeltek az eltérések ellen, még nem az uniformizált egyformaságot, az egyforma fizetéseket ígenlik, hanem az egyenlőtlenség meghatározott vonatkozásainak megszüntetését, szűkítését javasolják. Nagyobb probléma, hogy a tárgyra vonatkozó kérdések, vélemények, javaslatok főmkelegében egyszer sem fordult elő a munka eredményessége szerinti elosztás elve. Ez a legfőbb követelmény többnyire az elmélet szférájában honol s elég ritka vendég a mindennapi gyakorlatban.

Ez elgondolkodtató. Hiszen a személyi jövedelem elosztásának irányelve (mint eszményi kívánalom az öngazgatás adottságai között) közismert, sokat emlegetett követelmény. De mennyiben tekinthető valószerűnek a kapott kép? 1972-ben más, kevésbé szubjektív fogantatású módszerrel próbáltuk megközelíteni a kérdést. Az adatszolgáltatótól nem az őt személyesen legjobban érdeklő téma (vélemény, javaslat) megfogalmazását, leírását, felvetését kívántuk, hanem választást a megadott lehetőségek (típusválaszok) közül.

A kérdés így hangzott: »Véleménye, vagy a családjában uralkodó vélemény szerint, az alábbiak közül melyik fizetési (személyi jövedelem elosztása) rendszer a legigazságosabb: 1. mindenkinek egyformán, 2. képzettség szerint, 3. munka szerint, 4. a munka eredményessége szerint és 5. a munkában eltöltött évek szerint.« A táblázat mely százalékos eloszlásban tárja elénk a szóródás képét, típusválaszok, valamint szociális rétegek és korcsoportok szerint, ötezer értékelhető adat alapján készült.

8. TÁBLÁZAT

Szociális rétegek és korcsoportok	A legigazságosabb elosztási rendszer				
	Mindenkinek egyformán	Képzettség szerint	Munka szerint	A munka eredményessége szerint	A munkában eltöltött évek szerint
Munkás	6,6	20,9	25,4	44,2	2,9
Földműves	8,0	13,0	27,7	48,8	2,5
Diák	9,6	23,6	31,3	34,2	1,3
Háztartásbeli	7,1	15,3	32,8	41,4	3,4
Nyugdíjas	4,7	21,4	19,2	45,4	9,3
Tisztviselő	1,9	22,1	23,4	49,7	2,9
Összesen:	6,8	18,7	27,9	43,1	3,5

Az előző módszer a maga természetes alakjában, belső indítékok lökésére, szenvedélyekkel elegyítve, közvetlen egyéni vagy csoportérdek, s a politikai pillanat sajátos ötvözetében hozta elénk az egyéni véleményt, a második letompítva az indítékok érzelmi fogantatású hullámtaraját a számok hűvös, de megbízhatóbb nyelvén próbál válaszolni a kérdésre. Nyomban megállapíthatjuk: ami kevés embernek jut eszébe, ha maga fogalmaz

(ez esetben a munka szerinti elosztás elve) korántsem jelenti, hogy a tudat tárházából is hiányzik. De a tudat racionális elemei másképpen hatnak, ha végtelenül sok lehetőség között *lehet*, vagy ha korlátozott számú lehetőség között kell választani.

A számok azt mondják, hogy az adatszolgáltatók (30,2 százaléka munkás, 10 százaléka földműves, 10,9 százaléka diák, 32,7 százaléka háztartásbeli, 9,7 százaléka nyugdíjas és 6,5 százaléka tisztviselő, illetve értelmi-ségi) túnyomó többsége — 71 százaléka — a munka és a munka eredményessége szerinti elosztást tartja legigazságosabbnak. S ha a maradékból levonjuk a echnokratikus töltésű vélemények részesedését, amelyekben a képzettség fokozatai (főleg a diákok és tisztviselők szerint) alkotják az elosztás »legigazságosabb« mértékét, akkor feleslegesnek látszik túlságosan aggodni a szélsőséges szemléletek miatt. Csakhogy ezek (különösen az egyenlősi) leginkább a válságos helyzetek kísérő jelenségei. Hatásfokuk közelítő meghatározására, a közvetlen egyéni érdekeltiséget kizáró adatfelvételi módszer csak részben alkalmas, amit figyelembe kell venni az adatok értelmezésekor.

Aki a vélemények sűrűjébe merészkedik, számoljon a bukatókkal, kudarccokkal, s óvakodjék az elszármított értékítéletektől, felületes általánosításoktól. A sűrűbe csalogatott képzelet irányjelzői szerint a véleményyl nyilvánítók zöme — 89,8 százaléka — objektív tünetnek tekinti a szociális különbségek enyhébb megnyilvánulásait, ha az elosztási rendszerről nyilatkozva tisztas távolságra maradhat a közvetlen egyéni vagy csoport-érdek küszöbétől.

Másik kérdésre válaszolva, ennek a csoportnak 22,3 százaléka a szociális különbségeket tartja a társadalmunk rendjét és békéjét legjobban fenyegető negatív jelenségnek. A szociális különbségek forrásaival kapcsolatos kérdésekre kapott 8444 értékelhető válasz alapján elmondhatjuk: az adatszolgáltatók elenyészően csekély hányada — 6,4 százaléka — a társadalmi egyenlőtlenség fő okát az örökölt javakban, a termelési eszközök magántulajdonán alapuló, túlhaladott tőkés társadalmi viszonyok maradványaiban látja; 7,2 százalék a piaccgazdaság adottságait véli az egyenlőtlenség elsődleges forrásának, 9,7 százalék pedig a képzettségek hierarchiájával magyarázza a jelenséget.

Nagyon sokan az átmeneti korszaknak e jelegzetes visszasságait mindenestől a bűnesetek közé sorolják. Az adatszolgáltatók 24 százaléka a jogszabályok megszegését tartja az aránytalanságok okának, 20,9 százalék pedig az indokolatlan társadalmi előnyöket (valójában a munkaközösségek öngazgatási szabályrendszerének kijátszását) nevezte meg elsődleges forrásként. Am a viszonylagos többség — 31,8 százalék — a különbségek okait elsősorban a személyi jövedelmek közötti eltérésekben keresi. (A munkások 34,7, a földművesek 28, a diákok 31,5, a háztartásbeliek 32,3, a nyugdíjasok 26,3 és a tisztviselők 30,7 százaléka tartozik ide.) Nem kívánjuk az adatokat összevetni, sem külön-külön mérlegelni, pusztán azt szeretnénk volna érzékeltetni, hogy egy-egy jellegzetes tünet mögött milyen hatalmas és ellentmondásos véleménytenger morajlik.

Beszélhetünk-e a tárgyalt kérdésekkel kapcsolatban közvéleményről, amire mostanában szóban és írásban elég gyakran hivatkoznak? A legteljesebbnek tetsző munka — definíció szerint: »a közvélemény a) *társadalmi tudat kifejeződése*, b) *egy meghatározott, a társadalom szélesebb rétegeit érintő problémával kapcsolatban*, c) *amely értékelő módon*, d) *konfliktusos formában jut kifejezésre.*« (Szecső Tamás: »Kommunikációs rendszer — köznapi kommunikáció«, 151. oldal.) Mivel e kérdéscsoport társadalmunk széles rétegeit érinti, továbbá adottak a véleménynyilvánítás lehetőségei és a konfliktusok sem hiányoznak, kétségtelenül beszélhetünk érdekelletetek, nézeteltérések szövevényében alakuló közvéleményről, amihéz a közélet eseményei bőven szolgáltatnak konkrét példákat.

Az összegyűjtött adatok alapján csak a vajdasági magyarság egy részének (bár hatékony, a közvélemény-alakításban jelentős szerepet vállaló részének) vélekedéséről szólhatunk az elosztás és a szociális különbségek vonatkozásában, amit világosan nyomon követő — a termelői és fogyasztói szemszög különbözetén alapuló — ellentmondás jellemez. A fogyasztás szemszögéből aggodalom a szociális különbségek miatt, a termelés szemszögéből pedig a munka szerinti elosztás mércéinek igenlése domborodik ki. Tehát nemcsak a szociális rétegek, érdekcsoportok (amelyekben parciális közvélemény alakul) közötti eltéréseket kell szem előtt tartani, hanem az ember társadalmi helyzetének belső ellentmondásait is, amelyek beletartoznak a mozgásban létező, a politikai cselekvés folyamatait átszövő képzetmennyibe.

AZ ÁLLAM KÖNYÖKVÉDŐVEL

Az öniszervezéssel kapcsolatos adatokat taglalva megállapítottuk, hogy az állam keze gyakran átgyúlik az öniszervezés telkére, ahol ezáltal igen összekeverednek a viszonyulások, s nehéz eldönteni, mi hova tartozik. Lásuk, hogyan oszlanak el az adatok jellegük szerint abban a témakörben, ahol hivatalokról, hivatalnokokról, bürokráciáról, önkényről, kihágási bíróról, rendfenntartásról, igazságszolgáltatásról, tolóablakokról és hasonló egyebekről lesz szó. Ahol a polgárok közvetlenül találkoznak az állammal.

Az állampolgárok szempontjából alighanem ősidők óta ellenszenves érintkezések ezek. Kicsi ember előtt félelmetesen áll roppant hatalmával a titokzatos gépezet. Az állam. A mindenható. Szenvtelen. Rideg. A legkisebb csavar is hatalmat fitogtat benne. A bejáratnál megszólal a hivatal: Hova? Milyen ügyben? Papírt kér. Gyanúsán szemléli. Ellenőriz. Igazoltat. Utasít. Szóval az állam felhúzza a könyökvédőt, ráhajol a tolóablak párkányára és összevonja a szemöldökét: Mit óhajt?

A témakör adatainak jelleg szerinti elosztását mutatja az alábbi táblázat:

9. TÁBLÁZAT

Tevékenységi csoportok	A vélemények eloszlása a viszonyulások jellege szerint		
	Érdeklődés	Bírálat	Javaslat
MUNKÁS	38,5	45,0	16,5
FÖLDMŰVES	31,3	43,7	25,0
DIÁK	45,5	54,5	—
HÁZTARTÁSBELI	58,0	30,0	12,0
HIVATALNOK	41,2	41,2	17,6

A többi tárgykörhöz viszonyítva a csoportok közötti eltérések kisebbek. Csekély szóródás. Főleg a bírálat és az érdeklődés dolgában. Legintenzívebben a fiatalok bírálnak, javaslat nélkül. Az öniszervezés táblázatán az érdeklődés dominált, itt a kritika került előtérbe. Viszonylagosan a földművesektől származik a legtöbb javaslat. Ők akarják leginkább módosítani, javítani az állam és az állampolgár érintkezéseinek módját, formáját s valamelyest a tartalmát is. Nyilván nem véletlenül.

Az állampolgárt általában fészélyezi a hivatal. Borús a kedve, ha oda kell menni. Ördög tudja, miért, s mennyi rossz tapasztalat párlata gyűlemlett itt össze. Kísért a múlt. A deresek kora. Minden. Az egyszerű emberek gyakran azonosítják a hivatalt az egész politikával.

»...politikai téren nem ajánlatos messzire menni a küszöbötől, mert a börtön küszöbét is átlépheti az ember. Már egy egyszerű tisztviselő is úgy néz az emberre, mintha ellenség lenne, vagy hogy mit akar ez a paraszt...« (Földműves, SZABADKA) »Miért nem felelnek a városi tisztviselők udvariasabban, ha egy falusi ember érdeklődik? Nem tudnak azon a nyelven, vagy nincs kedvük?« (Háztartásbeli, CSANTAVÉR) »Kinek felelnek a vámhivatal tisztviselői? Sokszor utaztam és minden alkalommal valakit sértettek, lenéztek, nevetségessé tettek, egyszóval nem úgy bántak az emberrel, ahogyan a törvénytisztelő állampolgárral bántani illik. Mindenki bűnöst látnak.« (Munkás, SZABADKA)

Hivatal...

A földművesek minden negyedik kérdése indítványozó természetű. De ez korántsem jelenti, hogy ennyire leköti a figyelmüket a közigazgatás. Sőt! Az alábbi táblázat bizonyosága szerint mérsékelten érdeklődnek a hivatalok iránt, s ha a számokat összevetjük a tartalmakkal, felderíthető a gondolatok sáncai mögött megbúvó kisebbségi érzés és a lappangó ellenszenv. Feltárul a feszültségek forrásvidéke, ahol a hivatalnok részéről sem mutatkozik elegendő hajlandóság a történelmi árkok betemetésére. Először azonban vessünk egy pillantást a számokra, amelyek elmondják, melyik tevékenységi csoportot mennyire érdeklik ezek az ügyek.

10. TÁBLÁZAT

Tevékenységi csoportok	A minta adatainak eloszlása	A témakör adatainak elosztása		
		Összesen	Több	Kevesebb
MUNKÁS	39,1	41,6	2,5	
FÖLDMŰVES	13,3	10,1		3,2
DIÁK	10,9	6,9		4,0
HÁZTARTÁSBELI	26,2	31,1	4,9	
HIVATALNOK	10,5	10,3		0,2
ÖSSZESEN:	100,0	100,0	7,4	7,4

A háztartásbeliek és a munkások részéről az átlagosnál nagyobb érdeklődés tapasztalható. Ne feledjük el, az asszonyok többsége földműves-családot képvisel, ahol a nőknek rendszerint több bajuk akad a hivatalokkal, mint a férfiaknak. Ők intézik az apró-cseprő ügyeket. A férj dolgozik, nincs ideje a község házára szaladgálni. A hivatal elsősorban az asszonyokkal érezteti fontosságát, barátságtalanságát, udvariatlanságát. Ezt tetézik a nyelvi bonyodalmak, amelyek szintén érzékenyebben érintik a földműveseket, mint a munkásokat és értelmiségieket.

»Nekem személyes kérdésem, hogy a zombori kataszterben miért nem alkalmaznak egy olyan személyt is, aki tud magyarul?« (Földműves, TELECSKA) »Újságban, rádióban, televízióban mindig hirdetik az egyenjogúságot, de itt nálunk a hivatalokban csak azt hallom, hogy »ne znam mađarski« és ha mi sem tudnánk szerbül, akkor úgy látszik, el sem lehetne intézni az ügyeinket.« (Földműves, SZENTTAMÁS) »Miért vannak olyan hivatalok, ahol nem tudnak legalább két nyelven beszélni, és ezért gyakran értetlenül kell távozni az embernek?« (Háztartásbeli, SZABADKA)

(A 7 NAP 1972-ben szervezett véleménykutatásán ötezer olvasó nyilatkozott arról, hogy szerinte melyik foglalkozásokat becsüli a társadalom legjobban és legkevésbé. Hatalmas fölénnyel az orvos került a lista élére. További sorrend: tanár, politikus, mérnök, labdarúgó, táncdalénekes, iparos, színész, újságíró, rendőr, hivatalnok, munkás, földműves. A sorrendet a pozitív és negatív értékelések különbsége alapján állítottuk fel, ha az

arányt nézzük, akkor a munkások és a földművesek is a hivatalnokok elé kerülnek. A hivatalnokok esetében a pozitív és a negatív értékelések viszonyosszáma 1:4. Ehhez mérten a rendőrködés: 1:1,5 aránnyal népszerű foglalkozásnak számít.)

Valóban, a rendőrséget néha nagyobb rokonszenvvel emlegetik, mint a hivatalt. »Miért nem adnak a milíciónak nagyobb jogot ahhoz, hogy amit huszonöt év alatt fölépítettünk, megóvják attól, hogy esténként nem kívánt személyek lerongálják? Kitérdősik a fákat, meg ilyeneket, de csak azért, mert tudják, hogy senki se bántja őket.« (Földműves, FEKETICS) »A mi falunkban csak két rendőr van. Az egyik szolgálatban, a másik házon kívül. Ha valamilyen csendháborítás, lopás, vagy ehhez hasonló történik, rendőrt hívhatunk ugyan, de leginkább a kocsmában találjuk, pityókásan.« (Háztartásbeli PADÉ) A rendőr a közérdek őrzője. És ha nem elég hatékonyan csinálja a dolgát, akkor bizony bírálhat tárgya.

Néhány vélemény a bürokráciáról: »Nem lehetne kevesebb személlyel elvégeztetni az adminisztrációt? Maholnap többen lesznek ott, mint a termelésben?« (Földműves, ADA) »A bürokráciával mindinkább megerősödik az új burzsoázia, a nagyfejúek, bankárok, kalmárok hatalma: mit tegyen a munkásosztály?« (Munkás, BEZDÁN) »A kommunától kezdve a felsőbb szervekig azért van bürokrácia, tudatlanság és mutyizás, mert tehetségteleneket tukmálnak ránk, akik tönkreteszik a gazdaságot és az országot. Miért vannak elemi iskolával igazgatók és miért van a politikai funkcionáriusnak nagyobb fizetése, mint az egyetemi végzettségű szakembernek?« (Tisztviselő, SZABADKA)

»Az öregember bemegy a kihágási bíróhoz panaszt emelni egy illető ellen, aki az ablaka előtt autózott és a járdát és a vízlevezető csatornát megrongálta és mikor figyelmeztette, akkor hárman kijöttek az autóból és az öregembert veréssel fenyegették, s mikor mindezt elmondta a kihágási bírónak, az a milíciába utasította, a milíciából meg visszaküldték a bíróhoz, ahol némi ígéret és semmi más, mert a vádlott, egy fiatal mérnök úr, jóba van a bíróval. Hát kérdem én, hol itt az osztályegyenlőség?« (Munkás, CSÓKA) »Mindenekelőtt a protekció kiirtását tartom a legfontosabbnak, de nem beszélni kellene, hanem megbüntetni az elkövetőit.« (Földműves, SZABADKA) »Hát bizony sógor, koma, jóbarát, kéz kezet mos, mutyizás van: én például öt évre fizetem a két százalékot, de a házam előtt betonjárda nincs. Akkor minek a kommunális jánulék? Hogy a bürokráciát meg az osztályon felülieket támogassuk?« (Munkás, ZENTA)

Az elmarasztalások mellől nem hiányzik a jobbitó szándék sem. Az emberek nemcsak szapulják, noszogatják is a hivatalt, bár ott az illeték-telen beleszólást sohasem kedvelik. Itt van például az utcanevek, házszámok problémája: »Jómagam is szám nélküli házban lakom, mint ki tudja hányan Tornyoson. Egyre épül, szépül a falu, de sajnos az utcáknak nincs nevük. Bánná a csuda, ha Pityi Palkóról neveznék el, csak történe valami, hogy megkapnánk a házszámot, hogy a levelek ne tévelyegnének napokig a határban.« (Háztartásbeli, TORNYOS)

(Névtelen utcák? Öreg téma ez is. »Utcakeresztelés, jöjjön el a te országod!« — fohászkodott a SZABADKAI ELLENŐR, 1880. március 25-én. Akkor a város közigazgatásilag nyolc körre oszlott (ma is emlegetik a köröket) és ezek szerint számozták a házakat. »Tudja kérem hol lakik a polgármester? — érdeklődött a jámbor vidéki, s a szabadkai polgár, megmagyarázta: »Hát kérem, megyen egy darabig egyenest, aztán elfordul jobbra, halad két vagy három sarkot, akkor balra fordul, ott lesz a nagy tér, a piac, onnan sok utca nyílik, a jöfene tudja, melyikbe kell fordulni, különben minden gyerek ismeri a polgármester házat...« Száz esztendővel ezelőtt... Azóta — vigasz a tornyosiaknak! — valamit javult a helyzet.)

A mindennapi sűrűlódások — melyekből izelítőt adtunk —, a nehézkes ügyemenetek, a közöny konfliktus termő légköre vélt és valóságos sérelmeket mélyít. A közigazgatás igazságtalanságát, lelketlenségét, hanyagságát

nehezen bocsátják meg. »Mikor az üvegház épült, tíz privát embernek kö-rösztül árkolták a földjét és még csak nem is értesítették őket erről. Sza-bad ilyet tenni egy szocialista országban?« (Földműves, KANIZSA) Ezek az esetek szélsőséges kifakadásokat, meggondolatlan általánosításokat pro-vokálnak: »haladunk vissza a régi fasiszta világba«, mert »nem adnak újévre és május elsejére fizetési előleget«, »a politikáról veszélyes kérdezni, mert könnyen rács mögé kerül az ember,« vagy »minek ez a sok duma, értekezlet, konferencia, mikor mindennek az ellenkezője történik.«

Közéletünk e bozotos irtványán magától adódik a kérdés: csakugyan ilyen rossz a közigazgatásunk, vagy a felek túloznak? Itt ütköznek az egyéni szándékok, törekvések a valósággal, a valóság távolról sem eszményi tulajdonságaival, itt keverednek leginkább a közigazgatás hatalmai és ön-igazgatási elemei, múlt maradványai a jelen és jövő kívánalmaival, itt találkozik a legközvetlenebbül az állam az állampolgárral. Nem könnyű válaszolni. A hivatalokban gyakran hivatkoznak a szolgálatra. Jól szolgálni az államot az állampolgár nélkül...? Nem, őt — az állampolgárt — még sem lehet kihagyni. Vele számolni kell.

Ha már ő a hatalom forrása!

